

İKTİSAT POLİTİKAMIZDA MODEL ARAYIŞLARI

R. Necati Oktay

Sosyal yaşam, ister sözleşme (consensus) sonucu, ister kendiliğinden oluşan içgüdüsel bir olay kabul edilsin, insanlararası bir dayanışma ve güç birliği sistemidir. Bu sistem sosyal işbölümünün organizasyonu ile gerçekleşir. Politikanın işlevi, bu organizasyonu düzenleyecek ve geçerliliğini güvence altına alacak otoriteyi, yani siyasal iktidarı oluşturmak, bir de insanın doğasından gelen eğilimleri yumuşatarak, ya da yasaklayarak sosyal barışı sağlamaktır. İktisat politikası üretimin organizasyonuna ve sosyal hasılanın üretim faktörleri arasında bölüşümüne ilişkin sorunları düzenler, dolayısıyla düzenler manzumesinin çekirdeğini teşkil eder. İnsanların sosyal statüsünü ekonomik işbölümündeki konumları belirler; dolayısıyla, sosyal düzen ekonomi düzeninin uydusu durumundadır. Siyasal düzeni ise, çekirdeği koruyan kabuğa benzetebiliriz. Her siyasal iktidar kendi çıkarına uygun bir ekonomik düzenle iktidara gelir ve onun koruyuculuğunu üstlenir. Hukuk düzeninin işlevi, kurulu düzeni güvence altına almak, sosyal barışı sağlamaktır.

Toplum düzenini oluşturan sistemlerin tümü, karşılıklı olarak birbirini etkileyen bir bütündür. Her sistem gibi bu sistemler topluluğunun da bir ilkesi olmak gerekir. Bu ilke, insanlığın mutluluk özlemidir. Mutluluğun başlıca koşulu refah olduğundan "refah ve mutluluk" ilk çağdan beri siyaset felsefesinde sosyal yaşamın temel ilkesi olarak kabul edilmiştir. Bir sosyal sistem veya kurulu düzen bu ilkeye, başka bir deyişle, sosyal amaca uygun olup olmadığına göre değerlendirilir.

Siyasal iktidar tarihin her döneminde ve her yerde sahibine ve destekçilerine refah ve itibar sağlamıştır. Bu hususta Batıda kartlar açık oynanmış, iktidar sahiplerinin ve destekçilerinin çıkarları açıktan açığa tanınan imtiyazlarla sağlanmış-

tır. Batı'daki gelişmelere dinamizm veren ideolojik hareketler ve sınıf mücadeleleri eşitlik ve özgürlük bayrağı altında yürütülmüş, sosyal barışı torpilleyecek patlamalara karşı supap rolü oynamıştır. Doğulu toplumlarda kartlar kapalı oynanmıştır. Buralarda insanlar kardeş sayıldığından, açıktan açığa imtiyazlara yer verilmemiştir. Siyasal iktidar ve yandaşlarının çıkarları halk baskı altında tutulmak, düzenler laçkalaştırılmak suretiyle sağlanmıştır. Doğulu halklar haksızlıklar ve baskılar karşısında çoğu kez çaresizliğin verdiği acılara katlanmışlar, ya da bizdeki gibi, zaman zaman isyan ve çiftbozan hareketi gibi davranışları ile duygularını açığa vurmaya yetinmişlerdir.

Batı ile kendi koşullarımız arasındaki bu farklılıklar giderilmeden bir batılılaşmadan söz edilemezdi. Türkiye'nin Batı uygarlık düzeyine ulaşmasını ekonomik kalkınmada gören Atatürk kendi yapımıza uygun bir iktisat politikası arayışı ile, Cumhuriyet'in doğuşunu izleyen ilk günlerde İzmir İktisat Kongresi'ni toplamıştır. Teşvik-i Sanayi Kanunu ile girişilen özel yatırımları destekleme politikasının devrimlerin temposuna ayak uyduramayacağı anlaşılınca devlet yatırımcılığına öncelik tanındı. İktisadi devletçilik kıt kaynaklarımızla yapılacak yatırımların yurt koşullarına uygun olarak planlanması açısından en uygun politika idi. Bu politikanın ekonomimize kazandırdığı Kamu İktisadi Teşebbüsleri geleneksel siyaset ve bürokratik alışkanlıkların zaaflarından korunabilmiş olsalardı, köklü bir sanayileşmeyi gerçekleştirebilirdi. Kısa bir süre içinde sanayi envanterimize değerli kuruluşlar kazandıran bu politika Atatürk'den sonra, bir de araya İkinci Dünya Savaşı'nın girmesiyle hızını yitirmişdir.

1950 yılında gelen yeni iktidar yatırım politikasında özel teşebbüse öncelik tanınmıştır. Bir yandan sabit kambiyo paritesi ve narhli faiz politikaları ile sağlanan ucuz döviz ve kredi imkânlarıyla, öte yandan ithalat yasaklarıyla desteklenen özel teşebbüs yatırımları dışa bağımlı tüketim malları sanayimizin envanterini kabartarak ekonomiyi sürekli, döviz darboğazları ile karşılaştırmıştır. "Karma Ekonomi" sloganı ile sürdürülen, liberal ve sosyalist bir doktrinle ilişkisi bulunmayan bu politikanın da kalkınma davasını çözemeyeceği görülünce bu kez kalkınma umudu planlı ekonomiye bağlandı.

1960'larda uygulamaya konulan ekonomik planlama da dogmacı düşünüş geleneğinin tuzakından kurtulamadığından, kısa sürede yozlaştırılmıştır. Ekonominin planlanması daha önceleri Fransa gibi ileri sanayi ülkelerinde de uygulanmaktaydı. Hedef, istihdam ve milli gelir düzeyini yükselterek ekonomide büyümeyi sağlamaktır. Bu da yatırımların artırılmasına bağlıdır. Bu ülkelerin üretim organizasyonu entegre bir yapıya sahip olduğundan yatırımlarda dışa bağımlılıktan ileri gelen önemli güçlüklerle karşılaşmaz. Geri kalmış ülkelerdeki planlamanın hedefi ise, öncelikle yatırım malları endüstrisini kurarak üretim organizasyonundaki yapısal aksaklığı gidermek, bu suretle ekonominin dışa bağımlılığını, hiç değilse en aza indirmektir. Bu bilince varılamadığı içindir ki kalkınmamızın gerektirdiği yatırımlar, ihracatımızın elverdiği dar imkânlar ve dış borçlanmalarla sınırlı kaldı. Bunda ekonomi politikalarımıza bugüne kadar kılavuzluk eden ilkel bir "ithalat ikamesi" kurallı büyük rol oynamıştır. Kural gereğince, yurdumuzda imal edilemeyen yatırım mallarına gümrük kapıları açık tutulmuş, günün birinde bu mallar endüstrisinin yurt içinde kendiliğinden doğacak varsayımına dayanılmıştır. Oysa tüketim ve ara malları endüstrileri özel teşebbüse daha çekici geldiğinden yatırım malları endüstrisine itibar gösterilmemiştir. Bu durum ortaya akıl almaz bir tablo çıkarmıştır; örneğin, 1930'larda kurulan Karabük Fabrikası ile Demir-Çelik endüstrisinde yarım yüzyıllık bir deney kazanılmış olduğu halde, benzeri endüstri birimlerinin kurulması, hatta kapasitelerinin genişletilmesi için dışa bağımlılıktan henüz kurtulamamış olmamız teknik potansiyel yetersizliği ile değil, iktisat politikalarının yetersizliği ile açıklanabilir.

Gerek imparatorluk, gerek Cumhuriyet Türkiye'sinde uygulanan iktisat politikalarının Batı modeli ile uzaktan, yakından ilgisi yoktur. Aralarındaki benzerlik, her ikisinin de özel mülkiyet ve serbest sözleşme rejimine dayalı olmalarından gelmektedir. Tutarlı bir düşünce ve felsefeye dayanmayan "biz bize benzeriz" türünden bu modeller arasında sadece iktisadi devletçilik politikası Türkiye'nin sosyo-ekonomik koşullarına uygun düşen yapısı ile müstesna bir yer alır.

1980 yılına kadar uygulanan ve Türk toplumunu sahip olduğu imkânların altında bir refah düzeyinde tutan, sık sık dö-

viz darboğazlarına götüren modellere bir tepki olarak 24 Ocak 1980 tarihinde yeni bir model uygulamasına geçildi. "İstikrar" ve "serbest piyasa ekonomisine geçiş" sloganlarıyla sunulan, hem klasik liberalizm, hem de Friedman'ın moneterist modeliyle yakınlığı iddia edilen bu model Türk toplumunun modeller zincirine yeni bir halka eklemedi. Fakat bu, bir başka model!

Ekonomik liberalizm, Batı'da, tarih boyunca süregelen özgürlük ve eşitlik ideolojilerine dayalı sosyal mücadelelerin geliştirdiği bir felsefeye dayanır. Üretimin organizasyonunu ve milli gelirin dağılımını özel teşebbüse bırakan bu modelin temel tezi, ekonomide doğal bir düzenin varlığıdır. Devletin görevi bu düzenin kurallarına uygun olarak işleyişini sağlamaktır. Geçen yüzyılda büyük fikir adamları ve iktisatçılar tarafından kurulan liberal doktrin zamanla gelişerek çağımız sosyal demokrasilerinin iktisat politikalarına da kaynak olmuştur. Yeni modelin ne liberal doktrin ile, enflasyoncu tutumu dolayısıyla, ne de doğal mekanizmaların normal işleyişini güçleştiren devlet müdahaleciliğine karşı olan moneterist model ile yakınlığından söz edilebilir.

Yeni modelin ne 24 Ocak kararlarının amaçladığı istikrarı sağlamak ve ne de istihdam ve refah düzeyini yükseltmek, ya da, sosyal barış ve adalet gibi bir davası var; tek hedefi ihracatı artırarak döviz darboğazını kestirme yoldan aşmaktır. 24 Ocak kararlarının mimarlığını iddia eden ekip 1983'de iktidara gelince enflasyonu kamçılayan yeni teknikler uygulamakla işe başladı.

Bizde enflasyon İkinci Dünya Savaşı içinde bir finansman aracı olarak başlamış, sonraları, dogmatik bir anlayış içinde yorumlanan Keynes'in yüksek konjonktür teorisine dayanılarak adeta kurumlaştırılmıştır. Bu teori, entegre bir üretim organizasyonuna sahip olan, faiz ve fiat mekanizmalarının serbest olduğu ekonomilerde geçerli olabilir. İhracatı artırmak uğruna, sistemlere ve bunların işleyiş kullarına boş veren yeni model, bir yandan Türk lirasını devalüe etmek, öte yandan vergi iadesi adı altında ihracata prim ödemek suretiyle enflasyonu azdırmıştır. Enflasyona, sorumluluğu T.C. Merkez Bankası'na yükletilen kur ayarlamaları sebep gösterildiğinden halkın gözünde sürekli fiyat yükselmeleri, depremler, su baskınları... gibi doğal afetlerden biri izlenimi uyandırmıştır.

Yeni modelin finansman teknolojisine hatırlı katkılarından biri de Fon uygulamalarıdır. Fon gelirleri yarım kalmış ekonomik ve sosyal yatırımların tamamlanmasına, konut inşaatına, imar hareketlerinin finansmanına önemli katkılarda bulunmuştur. Ancak, bu durumun gelir dağılımını bazı gruplar yararına bozan, kamu hukuku, sosyal hak ve adalet kuralları ile çelişen yanları yadsınamaz.

Yeni model yanlısı olanların övündükleri hususlardan biri de köklü reformlar getirmiş oldukları iddiası. Reformculuk, insana en çok itibar kazandıran davranışlardan biridir. Bu nedenle, gerekli veya gereksiz, kurulu düzende yapılan değişiklikler genellikle reform olarak nitelenir. Yeni modelciler de iktidara gelir gelmez görülmemiş bir hızla düzen değişikliği yapmışlar, çoğu kadrolaşma amacı ile yapılan ve organigram değişikliğinden öteye gitmeyen bu değişiklikleri reform, hatta, bazılarını süper reform olarak nitelemişlerdir. Bence, değişikliklerin çoğu iyileştirme şöyle dursun, yozlaştırmadır.